

כתרי תורה

לק"י • האזינו ה'תשפ"א ב'של"ב • גליון כ"ג
הגות והלכה בפרשת השבוע במשנת רבותינו גאוני תימן זיע"א

כתר מלכות - מאן מלכי רבנן
רבי סעדיה ב"ר דוד קאפח זלה"ה
מחכמי צנעא - ט' תשרי
רבי אברהם ב"ר צדוק הלוי צנעאני זלה"ה
מח"ס קדש הלילות - ט' תשרי תרע"ד
רבי אברהם ב"ר יוסף קארה זלה"ה
מחכמי צנעא - י' תשרי תר"נ
רבי דוד ב"ר אברהם מלאחי זלה"ה
מרבני ירים - י"א תשרי תשכ"ב
רבי יוסף ב"ר אהרן הכהן זלה"ה
מח"ס לקט הבסוף - י"א תשרי תרנ"ב
רבי חיים ב"ר שלמה עראקי זלה"ה
ראש ישיבת חיי שלום ירושלים - י"א תשרי תשל"ב
רבי שמעון ב"ר שלום קלזאן זלה"ה
רב בלי"כ תפארת ישראל קטמון - י"ג תשרי תשס"ב
רבי יוסף ב"ר סעיד עוקבי זלה"ה
רבה של מגדל - י"ג תשרי תשס"ו
רבי עמרם ב"ר יחיא קרח זלה"ה
הרב הראשי לצנעא ומח"ס סערת - י"ד תשרי תשי"ג

זכות הגאון הרב חיים מימון ב"ר שלמה נהרי שליט"א והרב רפאל חזקיהו אליהו אליעזר בן תורית שליט"א ומרת נעה ב"ר אבנר תחיל' לרפואה שלימה בתוך שאר חולי ישראל • אין לקרוא בשעת התפילות וקריאת התורה • הערות והארות יתקבלו בברכה במייל avish964@gmail.com

כתר ההלכה

הגאון הרב נתנאל עומיס שליט"א - מרבני בית ההוראה 'פעולת צדיק' לעילוי נשמת אביו הרב יחיא ב"ר יצחק עומיס זצ"ל - נלב"ע כ"ז אלול התש"פ
מצות אכילה בתשע

א] כתב מרן השו"ע (סימן תר"ד סעיף א'), "מצוה לאכול בערב יוה"כ ולהרבות בסעודה". ע"כ. וטעמו, כי מאהבת השי"ת את ישראל ציוס שיאכלו וישתו תחילה כדי שיוכלו להתענות ולא זייק להם העינוי. ועוד כדי להראות ששמח לקראת יוה"כ שניתנה בו כפרה לישראל, וכיון שיוה"כ עצמו א"א לכבדו במאכל ומשתה כדרך שאר יו"ט צריך לכבדו ביום שלפניו. (שתילי זתים ס"ק א' וב' ע"פ הטור והב"י). וזהו שכתב "מצוה לאכול" כנגד הטעם הראשון, "ולהרבות בסעודה" כנגד הטעם השני. ובצורת קיום המצוה, י"א שבערב יום הכיפורים המצוה היא לאכול בכל עת (ארחות רבנו ח"ב עמוד קצ"ט בשם החזו"א) וי"א שיש להרבות כשיעור שני ימים (סידור האריו"ל, סדר האכילה בעיו"כ) וי"א שהמצוה היא בסעודה אחת היא סעודה המפסקת (אור לציון ח"ד, שדיק בן מהמג"א סימן תר"ד ס"ק א'). ואצלנו המנהג להרבות בסעודה בנוסף לסעודה המפסקת, ולכן עושים סעודה אחת קודם הצהריים ומקדימים לפניה פירות וקליות (ג'עלה) כדרך סעודות החשובות (ומהר"ח כסאר כשהיו באים אצלו בערב יוה"כ לדבר בדברי תורה, היה משיבם בשפתו 'עכשו ג'עלה' ובוזה הורה על חשיבות סעודה זו להתנהג בה בקדושה, בכבוד ראש ובמיעוט שיחה. שמעתי מהגר"י מועלם שליט"א). ובסעודה המפסקת רבים אכלו מאכלי חלב, ויש שאכלו מרק עוף.

גג נפתח מעל סוכה קבועה

ב] נשאלה שאלה ממי שיש לו גג נפתח מעל סכך הסוכה, האם צריך הוא בכל שנה לנענע הסכך, או שדי במה שפותח את הגג. הנה פסק מרן השו"ע (סימן תרכ"ו סעיף ג') שהסרת הרעפים מהעצים הדקים שתחתם, מכשיר את העצים לסוכה. ולפי"ז, ה"ה שיהא מותר לעשות סוכה תחת הגג העשוי לפתוח, אף שהגג סגור כעת (רמ"א שם ולא השמיטו השת"י וכן דעת החזו"א, הובא בתורת המועדים בשם מרן הגר"ח"ק שליט"א). וי"א שדוקא הסרת רעפים הוא מעשה חשוב להכשיר את העצים, משא"כ פתיחת הגג, ולכן יש לפתוח את הגג ואח"כ להניח את הסכך (מג"א ס"ק ז' בדעת ב"ח שם והעלוהו המשנ"ב ס"ק י"ח, ערוך השולחן סעיף כ"ה, כף החיים ס"ק ל"ה ועוד). ואף שהסכך מונח שם כבר משנה שעברה, וקי"ל (סימן תרל"ו סעיף א') דסוכה ישנה צריך לחדש בה דבר בגופה, מ"מ כאן שנתן את הסכך לשם סוכה ולא רק לצל בעלמא, אין צריך לחדש בגופה (ומה שלמד המשנ"ב שם ס"ק ז' מהמג"א בסימן תרל"ח דסוכה משנה שעברה בטלה עשייתה משעבר החג, לכאורה יש לחלק ועוד דבסימן תרל"ח ס"ק ט' הביא המשנ"ב לפקפק על המג"א). וז"ל השת"י (סימן תרכ"ו ס"ק י"ד) "וכן מותר לעשות הסוכה תחת הגג ואח"כ יסיר הגג וא"צ לנענע הסכך אחר כך, לפי שגילוי הגג והסרת הרעפים הוא המעשה להכשיר הסכך שנעשה בפיוסול קודם לכן". עכ"ל. בנוסף השמיט השת"י את חילוקו של המג"א, ולכן נראה דמן הדין, די בפתיחת הגג, והרוצה להחמיר יגביה את הסכך ויחזור ויניחו.

נקב המגיע לחדרי הזרע

ג] אתרוג שניקב נקב מפולש אף שאינו חסר כלום, פסול. ומהו נקב מפולש, י"א (בה"ג) דהיינו שניקב האתרוג מצד לצד וכמבוי המפולש, וי"א (ר"י) דאף אם ניקב עד חדרי הזרע והראיה מלשון הירושלמי (סוכה פ"ג ה"ו) "ניקב ולא פילש מבפנים כשר". מאידך, "פילש מבפנים" משמע שפילש מבפנים לצד השני דאם לחדרי הזרע י"ל "פילש בפנים" (שו"ת פעו"צ ח"ב סימן רל"ה). ודעת מרן השו"ע (סימן תרמ"ח סעיף ג') כ"א בתרא שם, שנקב מפולש היינו אף עד חדרי הזרע.

אך מהרי"ץ פסק כ"א קמא, שמפולש היינו מצד זה לצד זה. ומשום כך אין לפסול את האתרוגים התימנים שמצוי אצלם (באלו הגדולים) נקב במקום פיטם, דאף שאין שם היתר במה שנעשה בשעת גידולו (משנ"ב סימן תרמ"ח ס"ק ל"ב), מ"מ נתבאר דלדידן העיקר הוא שנקב הפוסל הוא דוקא מצד לצד. וכן דעת מרן הגר"י רצאבי שליט"א (שע"ה ח"ג סימן קי"ז סעיף ז'). ושמעתי ממנו דאף שכן הוא לכתחילה, אך בוודאי שאתרוג שאין הנקב מגיע בו לחדרי הזרע הוא מהודר יותר.

אם לתת האתרוג הנאה לאביו

ד] נשאלתי ממי שקנה שני אתרוגים לו ולאביו ושניהם שווים בכשרותם אלא שהאחד נאה, האם יש לו לתת לאביו את האתרוג הנאה יותר או שיקח אותו לעצמו. ולפום ריהטא מצאתי בשערי תשובה (בסוף סימן תרנ"ח) בשם השכנה"ג בזה"ל, במצוות ה' אין חולקין כבוד לרב שיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות מצוה שצוה ה' ע"כ. ומינה נלמד לענייננו שיכול הבן ליקח לעצמו את הנאה, ואין חולקין כבוד לאב בזה.

כתר של א"ש

ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם הוא והושע בן נון (לב, מד). יש להתבונן מה שירה יש כאן נהי שפתח בנועם, אבל הלא תוכחת מגולה לפנינו, בעיקר מפסוק ט"ו וישמן ישורון ויבעט והלאה.

ובספרי דרשו מכאן, מלמד שהיה משקעם באזניהם. דהיינו שגם את דברי התוכחה דיבר בצורה שתתיישב על ליבם בנועם, ויכנסו בליבותם.

ונראה דאותו שיקוע הוא המוזכר במשך הפסוקים וכמו שכתב כמוהר"ח כסאר זלה"ה בקיץ המזבח שאמר להן משה לתועלתכם התוכחות הללו. בכדי שתדעו את התורה ולמדו אותה היטב, ותזהירו בניכם אחריכם, כי היא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים. ולכן נקראת פרשה זו שירה, על שם שסופה שבח ושמחה להולכים בדרכי ה'. ובוזה ביאר גם את סמיכות פרשת וזאת הברכה שאם תשמרו כ הכתוב כאן תזכו לרוב ברכה שהבטיחכם ה'.

ורמו נאה הביא על זה כמוה"ר שלמה בדיחי זלה"ה בעולת שלמה כי מנין אותיות 'כל דברי השירה הזאת' עולה ט"ו"ב, וכן לשמור לעשות 'את כל דברי התורה הזאת' מנין ט"ו"ב. כלומר, אע"פ שהיא תוכחה, אל תיראו, שבזמן שאתם עושים רצונו של מקום, ותשמרו את דברי התורה הזאת הנקראת טוב, אזי שירה היא לכם לטוב.

ועוד אפשר ע"ד מ"ש באוה"ח עה"פ (שם י"א) כנשר יעיק קנו, כי גם חלילה כשמביא הקב"ה פורענות על האדם לעוררו מעוררם כפי היכולת טיפין טיפין כנשר המחופף על בניו נוגע ואינו נוגע, נמצא דתוכחה מגולה יש כאן אך היא אהבה נסתרת, ולכן נקראת שירה.

ומינה ניקח מוסר לעצמנו להתחזק בימים אלו בסור מרע ועשה טוב, כי לטוב לנו המה, ובוזה נאריך ימים ונכתב בספר החיים. שבת שלום.

קדיש דעתיד במשנת רבותינו

ה' בדרד יחזנו ואין עמו אל זכר (לב, יב)

ביאור המקרא ותרגומו

א] פשוטו של מקרא פירש"י כי ה' ניהגם במדבר בדרד ובטח ולא היה כח באחד מאלהי העמים להלחם עמהם. וכמו המקרא שלפניו דמיירי ביציאת מצרים ומתן תורה, גם זה מיירי על ניסי השי"ת עמהם במדבר. והעניין מוסב על דלעיל מיניה (פסוק ז) 'זכור ימות עולם'. והוסיף רש"י, ורבותינו פירשוהו על העתיד וכן תרגמו אונקלוס ה' בלחודיהון עתיד לאשריותהון בעלמא דהוא עתיד לחדתא. וכתב מהר"ץ בע"ח (דף קג, ב) דהכי דייק לישנא דקרא ינחנו להבא ולא נחאו בעבר. ע"ש.

ב] ודקדק בעל מרפא לשון דכיון שמקרא זה מדבר על הי"ת אין לגרוס בעלמא דהוא עתיד 'לאתחדתא' כי אז יתייחס חלילה החידוש אליו יתברך, אלא הפסוק מגלה שינהגם השי"ת בעולם שהוא עתיד לחדש.

חידושו של עולם

ג] ומתרגום שני מקראות הללו דעתיד לחדתא עלמא, למדים אנחנו שיש עולם העתיד להתחדש. ומזה חידושו של עולם מצינו במדרש הגדול ד"א ה' בדרד ינחנו, אמר להן הקב"ה עתיד אני להושיב אתכם בנחת רוח ובכבוד בעולם. ואין עמו אל נכר, שלא יהו בכס בני אדם עסיקים במין פרגמטיא כלום, אלא כענין שנאמר (תהלים עב, טז) יהי פסת בר בארץ בראש הרים, שתהא כל חטה וחטה מוציאה גלוסקאות מלמעלן כפס הזו של"יד. ירעש כלבנון פרוי, שתהא הרוח מנשבת בהן, והן שפות זו לזו ומשירות פירותיהן, ואדם נוטל מלא הפס הזו של"יד, ויש בה כדי פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. וכ"ה בספרי בשינוי לשון.

קדיש דעתיד

ד] והנה לשון זו ד'דעתיד לחדתא עלמא' נמצאת אצלנו גם בנוסח קדיש דרבנן, כידוע וכמ"ש מהר"ץ בע"ח חיים (דף פ, ב) ושם הביא כן מספר סדר היום. וכ"ה בסדור רס"ג (סדר קריאה"ת) וברמב"ם (בסדר התפילה שבסו"ס אהבה) לאמרו בקדיש שאחר הלימוד. ובבארות יצחק (הל' סדר היום ס"ק כ"ח עמ' שט"ו) הביא כן ממסכת סופרים (פ"ט הי"ב) לגירסא שלפנינו (וע"ע בעולת יצחק ח"ב סי' נ"ג אות ג'). וטעם אמירת הקדיש אחר הלימוד הביא בשם מהר"י ונה כי כשמזכירין שמות החכמים שפירותיהם דובבות בקבר, וחושבים שמא היא עת תחיית המתים, ולקרר דעתם אנו אומרים דעתיד לחדתא עלמא ולאחאה מיתאי, ע"ש.

וידוע מנהגנו לאמרו גם בסוף כל תפילה, וביאר בבארות יצחק שם (עמ' שט"ז) כי בדורות האחרונים קודם תקופת מהר"ץ שהונהגו בתימן כמה הוספות שהן ת"ת בתוך סדר התפילה שאינן בתכאל"ל הקדמוניות, כגון פיטום הקטורת בכל יום וכו' הנהיגו לומר קדיש דעתיד אחריהן על יסוד דברי הרמב"ם הנז"ל, וכן נהגו אחר אמירת מזמורים לסיים ר"ח בן עקשיא ולומר קדיש דעתיד. ע"ש באורך בכל זה. וכ"כ בשלחן ערוך המקוצר (אור"ח סי' כ"ה סעיף ג'). ושם בעיני יצחק אות ט' הביא שכן מנהג חלק מהשאמי. ועיי' בתכלאל משתא (שהוא משנת ה"ת"ב) שמחמת שאין שם פיטום הקטורת כתב קדיש תתקבל אחר תפילת שחרית (עמ' ס') אך אחר הלימוד הזכיר קדיש דעתיד (עמ' פ"ד). ואגב, אציין כי שם הגירסא ובע משחיה וכמ"ש מהר"ץ בע"ח דף פא, א).

וכבר הביא מרן שליט"א בשערי יצחק (כי תצא התשע"ט) שכן הוא בתכלאל מהר"י ונה (משנת ה"ה) שאחר פטום הקטורת עומד ואומר קדיש דרבנן 'כמו שנכתוב בעזרת ה' ברוך הוא בסוף מסכת אבות' ושם הביא קדיש דעתיד. וכ"ה בתכלאל מהר"י בשירי (משנת השע"ה) שהזכיר נוסח זה בסתם בסוף התפילה ואח"כ הוסיף שיש מקומות הנהגים לומר יהא שלמא. ועוד הביא בשערי (שופטים התשע"ט) כי כן הוא גם במחזור ארס צובא (ויניציאה רפ"ז). מהר"ץ מזכירו בשם סידור חלק, היא העיר חאלב) בסיום כל תפילה יתגדל ויתקדש שמייה רבה, דהוא עתיד לחדתא עלמא ולאחאה מיתאי ועוד תוספות מיוחדות שאינן בנוסחאות שלנו. ולנוסח קדיש זה נתכוון מהר"ץ בשער הכוונות דרוש א' כונת הקדיש הרביעי, שלא היה אומר האריז"ל קדיש כמנהג

המוסתערבים שמוסיפים בו דברים, על דרך מה שכתוב ברמב"ם. והתנגדותו להוספות לא לעצם הקדיש שנוצר ברמב"ם. שערי כי תצא התשע"ט]. וכן הוא בסידור בגדד (כת"י משנת הש"ד). עוד הביא מדברי רבי משה באסולה (בספר מסעות ארץ ישראל שנכתב בשנת רפ"ב) שכתב כי מנהג ירושלים לומר בכל קדיש אחרון לחדתא עלמא.

וכן נראה לדקדק בדברי מהרי"ל (סי' ס"ד) שהיו אומרים קדיש דרבנן בסיום התפילה אלא שנתבטל אחר דלא רגילי ביה אינשי. וקדיש דרבנן האמור בדברי מהרי"ל הוא קדיש דעתיד כמו שהביא בשערי (כי תצא התשע"ט) מקובץ בית אהרן וישראל (גליון ר"ג עמוד קכ"ד). ע"ש.

יישוב מדעת הרמב"ם שלא הזכיר קדיש זה בסיום התפילה

ה] ואף שבדברי הרמב"ם (בסדר התפילה שבסו"ס אהבה) נזכר שיאמר ש"צ קדיש 'בעלמא דברא כרעותיה' והוסיף כי בקדיש שאומר ש"צ אחר שגומר התפילה, נהגו העם כולם להוסיף בסופו 'תתקבל צלוחין ורק בעשרה שהיו עוסקין בתלמוד תורה כתב כשהן מסיימין אומר אחד קדיש בנוסח ד'דעתיד לחדתא עלמא'.

כבר הבאנו לעיל מ"ש בבארות יצחק דכיון שאומרים ד"ת שפיר אומרין דעתיד אף לדעת הרמב"ם (וע"ע שם עמוד שי"ח ד"ה ונראה ל"י). ובשערי (כי תצא התשע"ט) כתב עוד דשמא לא קיבלו את דעת הרמב"ם בזה כיון שכך היה מנהג ומסורת בידם לומר בסיום התפילה קדיש דעתיד. והביא שם ראיה לזה מקדיש שאחר האשמורות ע"ש.

ו] והנה בסערת תימן (עמוד כ"ד) הביא כי בבית הכנסת אלשיך היה המנהג בה מתחילה להתפלל כפי התכלאל בנוסח בלדי, אך מעת שבנה אותה מחדש מוהר"ר אברהם ב"ר שלום אלשיך זלה"ה מיוג בה קצת מנהגים וביניהם 'השמיט' תוספת דעתיד לחדתא עלמא בקדיש. וכתב 'אולי מטעם שנוסח תוספת זו נגד דעת הרמב"ם, כידוע למעיין. ועוד שאין תוספת זו כתובה בסדורי ספרד' ע"כ.

וכתב בבארות יצחק (שם עמ' ש"כ) דטעמו של מהר"א אלשיך מחמת שאין תוספת זו כתובה בסדורי הספרים, כי מצד דעת הרמב"ם מאי שנא משאר מנהגים שהתקין מהר"א אלשיך נגד הרמב"ם ומדוע בזה דווקא חש לדעתו. ועוד הביא בשערי יצחק (כי תצא התשע"ט) דאם חשו לדעת הרמב"ם היה להם לומר דעתיד לכה"פ בסיום הלימוד הקבוע כדעת הרמב"ם, ובכ"כ אלשיך לא נהגו כלל לומר קדיש זה כמ"ש מוה"ר יחיאל אלשיך זלה"ה ברשימותיו על סדרי בית כנסת זה (נדפסו בספר רבינו יחיאל אלשיך עמוד ק"ח).

יישוב מדעת הרמב"ם בעניין חידושו העולם

ז] ומלשון בעל סערת' דנוסח תוספת זו נגד הרמב"ם, נראה יותר שכונתו כמו שהציע שם בבארות יצחק כי רעיון חידושו העולם האמור בקדיש דעתיד לחדתא עלמא הוא מנוגד למש"כ (פ"ב ממלכים ה"א) אל יעלה על לב שבימות המשיח יבטל איזה דבר ממנהגו של עולם או יהיה חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג. וזה שנאמר בישעיה (יא, ו) וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירביץ, משל וחידה, ע"ש. ועוד כתב שם (ה"ב) אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות בלבד. יעו"ש. ובשערי (שם) כתב אופן נוסף דסדר הדברים האמורים בקדיש אינו מכוון, תחילה לאחאה מיתאי, ולשכללא היכלא קדישא ורק לבסוף ויקריב משיחיה ויפרוק עמיה, ולדברי הרמב"ם (שם פ"א ה"א) מלך המשיח הוא יבנה ביהמ"ק. ורק אח"כ תהיה תחית המתים. אכן לאמיתו של דבר גם אלו אינן קושיות על מנהגנו שהרי נוסח הקדיש מקורו מהרמב"ם, ובוודאי שהוא מתיישב עם שיטתו. ולעניין חידושו העולם כן הוא בתרגום שהבאנו לעיל דעתיד לחדתא עלמא. וצ"ל ל' הרמב"ם כי החידוש יהיה רוחני ולא גשמי, וכמ"ש (פ"ב ה"ד) שלא נתאוו חכמים לימות המשיח אלא כדי שיהיו פנויים בתורה ובחכמתה ולא יהיה להן נוגש ומבטל. וגם מ"ש במד"ג יתפרש בדרך משל וחידה והעיקר שהיו יושבים בנחת רוח ולא טרודים באיזה עניין מעסקי העולם. וכמ"ש בעצמו בפיהמ"ש (בהקדמה לפ' חלק בסנהדרין).

כתר שם טוב מדרכי רבותינו - כמוהר"ר אברהם ב"ר צדוק הלוי צנעאני זלה"ה

רבינו היה מגדולי המקובלים שעמדו לעדת תימן בדורות האחרונים, וכבר העיד עליו מהר"י אלשיך זלה"ה שהיה ידועתו נפלאות בחכמת הח"ן עד שראוי לקרותו תלמידו של הרש"ש ז"ע, בעצירתו אירע כי בעת שהיה בדרך לן אצל יהודי מבני הכפרים איש פשוט שלא ידע כי אם קריאת תהלים, בחצות ליל שמע רבינו את בעה"ב משכים קום לשפוך שיחו לפני ה' בשירי דוד. רבינו ראה זאת ונחרד אל ליבו, מדוע הוא עצמו אינו קם לעסוק בתורה, מהלילה ההוא והלאה קיבל על עצמו לקום בכל לילה בחצות להתחנן לפני ה' בתפילה על גאולת ישראל ולעסוק בתורה. זיע"א.